

Veikko Kärnä

SATTUMAUHRIT

Veikko Kärnä

Sattumauhrit

Murtovaaran partisaanihyökkäyksen
vaiettu historia

*Omistettu äidilleni,
pikku-lotta ja sotilaskotisisar
Helvi Kaarina Kärnälle
1924–2015*

© Veikko Kärnä 2023

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki,
Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt,
Saksa

ISBN 978-952-80-1849-0

ISBN 978-952-4205-1 (EPUB)

Sisällys

Alkusanat.....	9
OSA I: Uhrit.....	13
Sotilaskotisisaret.....	15
Saattovartion sotilaat	20
OSA II: Partisaanit.....	23
Sotahuuto	25
Isku Kuusamoon 1942	34
Syitä partisaanihyökkäyksiin.....	43
Suomalaisten selustassa.....	49
Ensimmäiset iskut.....	56
Murtovaaran ylläkööt.....	60
OSA III: Pohjoinen rintama	67
III Armeijakunnan hyökkäys	69
Vastasissitoiminta.....	79
OSA IV: Kohtalokas matka Uhtualle	89
Sotilaskotien tarkastus	91
Lähtö Lohilahteen.....	94
Saattovartion suojissa	96
Uusi reitti	100
”Uudessa Suomessa”	104
”Vanhassa Suomessa”	111

Murtovaaran Isolehdon isku	115
Saattovartion pako	121
OSA V: Iskun jälkeen	127
Sotasensuurista sotapropagandaksi	129
Uhrien hautajaiset.....	134
Takaa-ajo	140
Sotahuuto vetäytyy Uhtualle	145
OSA VI: Syyllisten etsintä	153
Tieto iskusta leviää.....	155
Sotapoliisin tutkimukset	166
Sotapoliisin kuulustelustrategia.....	169
Raja-alueiden asukkaiden syyllisyys.....	174
Oliko iskulla tietoisesti valittu kohde?	177
OSA VII: Sekavia muistikuvia	183
Kenraalit ottavat kantaa	185
Totuuden kertomisen sietämätön tuska.....	200
OSA VIII: Murtovaaran iskun seuraukset	227
Vastasissitoiminnan tehostaminen.....	229
Siviiliväestön turvallisuus	233
OSA IX: Oliko joku syyllinen?.....	243
Keskusrikospoliisin murhatutkimukset	245
Sotilaskotisisaret sattumauhreina	248
III AK:n tilannekuva	250

Lopuksi.....	261
--------------	-----

Alkusanat

Aloin perehtyä Murtovaaran partisaanihyökkäyksen tapahtumiin 1980-luvun alkupuolella. Olin vaimoni kanssa autolomamatkalla Koillismaalla, kun huomasin tien pientareella muistomerkin. Se kertoi 5.7.1942 tapahtuneesta yllätyshyökkäyksestä Puolustusvoimain kahdesta autosta koostuneen saattueen kimppuun. Muistomerkin mukaan partisaanien hyökkäyksessä kuoli kolme sotilaskotisisarta ja kaksi sotilasta.

Mainitsin löytämästäni muistomerkistä myöhemmin vanhemmilleni. He kertoivat erään sukulaismieheni olleen tämän partisaani-iskun aikaan Uhtualla ja nähneen omin silmin, kuinka iskussa surmatut sotilaskotisisaret lähtivät kohti Kiestinkiä. Haastattelin 1980-luvulla kyseistä, siihen saakka vaiennutta henkilöä. Hän osasi kertoa minulle, miten asiat olivat edenneen Uhtulla ja kuinka Puolustusvoimat asiaa jälkikäteen selvitti. Hänen mukaansa III Armeijakunnan johtavat upseerit pyrkivät nimeämään tapahtuneen tragedian syylliseksi teon tehneiden partisaanien lisäksi myös paikallisen väestön väittäen heidän auttaneen partisaaneja hyökkäyksen järjestämisessä. Lisäksi partisaani-iskua tutkineet sotapoliisit uhkailivat

kuulusteluissa autosaattuetta suojanneita kaukopartiomiehiä sota-oikeudella, koska epäilivät näiden rikkoneen III armeijakunnan asettamia saattueajon määräyksiä. Syyllisiksi iskun onnistumiseen ehdittiin nimetä myös itse iskussa kuolleet sotilaskotisisaret näiden omavaltaisen ja ylimielisen käyttäytymisen takia.

Sotakirjallisuudessa Murtovaaran tapahtumista on kirjoitettu vähän. Tähänastiset kirjoitukset ovat olleet muutamaa poikkeusta huolimatta paikallis-, sanoma- ja viikkolehtien toimittajien tekemiä artikkeleita joko itse tapahtumasta tai sen muistotilaisuuksista. Tutkimuksellista, yksityiskohtaista ja kokonaiskuvan antavaa historiikkia ei tapahtumasta ole kirjoitettu. Tämä kirja pyrkii täyttämään olemassa olevan puutteen Murtovaaran tapahtumista kertovassa kirjallisuudessa.

Sotilaiden elämäkerroissa ja muistelmissa Murtovaaran partisaanihyökkäys on saanut osakseen vain rajoitettua, marginaalinomaista huomiota. Murtovaaran iskun maininneet sotilaskomentajat, erityisesti kenraali Tuompo, kenraali Siilasvuo ja eversti Halsti ovat lähinnä tyytyneet luetteloimaan jo sotapoliisien 1942 nimeämät ”syylliset” tapahtumaan

(partisaanit, paikallinen väestö, saattovartio tai sotilaskotisisaret), mutta kukaan kyseisistä muistelijoista ei ole huomionut puutteellista vastasisitoimintaa mukaan lukien saattuesuojaa partisaanihyökkäyksen onnistumisen juurisyynä eikä erityisesti omaa toimintaansa tai toimimattomuuttaan Murtovaaran hyökkäystä edeltävissä tapahtumissa. Osa korkeista upseereista vähentääkseen omaa vastuuttaan on jopa ryhtynyt sepittämään taruja Murtovaaran tapahtumista. Osa on vain vaiennut.

Eversti (evp.) Vesa Rinkinen on aiemmin esittänyt tarkan kuvauksen Murtovaaran iskusta. Rinkisen selostus kattaa lähinnä Murtovaaran partisaanihyökkäyksen faktiset tapahtumat, mutta ei partisaanien toimia, ei sotilaspoliisien tutkimuksia eikä III Armeijakunnan vastasisitoimintaa. Ainoana asiasta kirjoittaneena korkeana upseerina Rinkinen kuitenkin nostaa esille kysymyksen, oliko III Armeijakunta varautunut lisääntyneeseen vihollisen partiotoimintaan ja mahdollisiin partisaanihyökkäyksiin asianmukaisella tavalla ennen korkea-arvoisten sotilaskotisisarien vierailua Pohjoiselle rintamalle?

Pyrin vastaamaan Rinkisen esittämään kysymykseen tässä teoksessa. Avaan vaietun Murtovaaran historian suomalaisten ja neuvostoliittolaisten joukkoyksiköiden kirjoittamien sotapäiväkirjojen muistiinpanojen, ja saattovartion hengissä säilyneiden sotilaiden antamien haastatteluiden sekä asiaan kantaa ottaneiden korkeiden upseereiden muistelmien kautta. Lisäksi kerron, mitä tähän saakka vaienneet uudet todistajat kertovat Murtovaaran tapahtumista.

1.10.2023

Veikko Kärnä

OSA I: Uhrit

Sotilaskotisisaret

Varhain sunnuntaiaamuna 5.7.1942 neuvostoliittolainen partisaaniosasto hyökkäsi Puolustusvoimain autosaattueen kimppuun Kuusamon Murtovaarassa. Isolehdon talon luona tehdyssä iskussa kuoli kolme Sotilaskotiliiton sotilaskotisisarta. Seuruetta johti maisteri Toini Jännes, o.s. Liljeström, Suomen sotilaskotiliiton puheenjohtaja. Jännes aloitti sotilaskotityöskentelynsä 1926, jolloin hän tuli valituksi Helsingin sotilaskotiyhdistyksen aliupseerijaoston puheenjohtajaksi. 1930 Jännes valittiin Sotilaskotiliiton keskushallituksen jäseneksi, ja 1931 Helsingin sotilaskotiyhdistyksen puheenjohtajaksi. Suomen sotilaskotiliiton hallituksen puheenjohtajaksi Jännes valittiin 1937. Hän seurasi tehtävässään Katri Bergbomia, joka oli Sotilaskotiliiton perustajajäseniä, ja toiminut sen puheenjohtajana liiton 1922 perustamisesta lähtien.

Jännes oli syntynyt 1884 Hausjärvellä. Hän suoritti ylioppilastutkinnon Helsingissä 1902. Jännes opiskeli kieliä Helsingin yliopistossa ja valmistui filosofian kandidaatiksi 1910 ja filosofian maisteriksi 1918. Jo ennen valmistumistaan Jännes toimi 1911–1917 kielten opettajana Töölön yhteiskoulussa ja osittain

samanaikaisesti 1915–1917 opettajana maanviljelylyseossa. Jännes liittyi jo varhain sotilaskotiliittoon ja toimii Helsingin sotilaskotiyhdistyksen puheenjohtajana 1930–1937, minkä jälkeen hän toimi Suomen Sotilaskotiliiton puheenjohtajana aina sankarikuolemaansa saakka. Toini Jännes oli ennen kuolemaansa saanut muun muassa 2. luokan vapaudenristin. Jänneksen mies oli MTK:n puheenjohtaja, tohtori Juho Jännes. Avioliitosta syntyi neljä lasta. Toini Jännes oli kuollessaan 57-vuotias.

Puheenjohtajan tehtävässä toimiessaan Toini Jännes uudisti Sotilaskotiliiton organisaatiota. Tämän seurauksena Sotilaskotiliiton työn painopiste siirtyi kentälle, jolloin kenttätö jaettiin alueittain tapahtuvaksi. Sitä varten perustettiin viisi Sotilaskotikeskuselinä (SKE). Niistä viides keskuselin vastasi Hjalmar Siilasvuon Pohjoisen rintaman sotilaiden virkistystoiminnasta Uhtualla ja Kiestingissä.¹

Sotilaskotisisar Greta Palojärvi, o.s. Renholm, oli toinen kuolleista sotilaskotisisarista. Hän oli syntynyt Heinolassa 1898 ja käynyt Porvoon ruotsalaista yhteiskoulua. Hän meni naimisiin 1919 silloisen jääkärikapteeni Väinö Palojärven kanssa, jonka

9 789528 018490